

Др Вук Винавер

ПОМОРСТВО УЛЦИЊА У XVIII ВЕКУ

О Улцињу, његовим поморцима и гусарима доста је писано, а архиви разних држава пуни су података о некадашњим пиратима Јадранског мора и о њиховим непрестаним нападима на бродове свих застава који су се кретали од Солуна до Трста. О трговачкој морнарици Улцињана мало је шта познато.¹ Француски, енглески, холандски, дубровачки и други документи сведоче највише о гусарењу Улцињана; међутим, документи млетачки, далматински, бокелски пуни су података не само о гусарењу Улцињана него и о трговачком поморству Улциња, јер је баш оно представљало веома снажну конкуренцију и опасност за Боку и Венецију, док за Французе или Енглезе мирољубива улцињска пловидба није била конкурентски опасна па зато ни вредна спомена. Улцињска трговачка флота је у XVIII веку располагала релативно великим бројем бродова и одвијала се највише у водама Јонског и Јадранског мора, где је угрожавала до тада суверене млетачке и бокелске поморце.

1. Обнова млетачко-бокелског поморства у зетско-албанским водама

Током дугог рата на крају XVIII века били су повучени млетачки конзули из турских лука и промет између Венеције и њених поседа и турских области био је веома смањен. Када је 1699. склопљен мир, Венеција је настојала да одмах обнови своју трговину и пловидбу на истоку. Именован је и конзул за луку Драч. Овде су током XVIII века резидирали конзули низа држава које су биле заинтересоване за трговину овога подручја, те су постојали конзули француски, енглески, холандски, аустријски, дубровачки, млетачки.² Француски конзул је почетком XVIII

¹ Д. Франетовић, Хисторија поморства и рибарства Црне Горе до 1918. године, Титоград, 1960, 47.

² Писмо млетачког конзула из Драча од 10.IV 1700, Archivio di stato Venezia (ASV), Cinque savii alla mercanzia, Lettere del console di Durazzo, № 661; 26.III 1721, № 662; Државни архив Дубровник (ДАД, Div. foris 155, 137. Један енглески брод са турским трговцима ишао је 1699. из Драча за Млетке, ASV, Senato Rettori, Reg. 74 (1699), 68—69.

века располагао са пет бродића типа фелуке којима је пребацивао службену пошту која му је стизала из Цариграда и Париза, али су ове лађе пловиле и за Дубровник, Анкону и Ријеку, доносили за турске крајеве текстил и гвожђе.³ Ово је представљало снажну конкуренцију млетачкој трговини и конзул Венеције је писао да француски конзул и његови трговци желе да упропасте пловидбу Бокелја.⁴ Све већи увоз француске робе увелико је отежавао обнову млетачке трговине.⁵ Исто тако су и дубровачки бродови конкурисали Бокелјима и млетачки конзул је предузео мере у корист Пераштана.⁶ Конзул је 1705. писао да су „свакога дана све јачи страни бродови у овим водама“.⁷ Најзад је конзул 1706. подигао стег светога Марка на својој згради у Драчу и уз помоћ повољних берата обновио углед млетачких и бокелјских помораца.⁸ Од 15. VII 1705. до 20. II 1706. испловило је за Венецију осам бродова са богатим товаром, а само је мало бродова пошло ка Анкони и Дубровнику. За седам месеци је из драчке луке извезено преко 810 тона вуне и преко 100 тона воска, поред друге робе.⁹ Главну улогу у овом извозу играли су капетани из Боке. Поједине фрегате укрцавале су знатне количине робе: 1705. је товар само 6 бродова садржавао око 500 тона фине вуне, један брод је 1706. укрцао 175 тона воска а сто тона вуне био је често уобичајени товар брода; једна фрегата је 1711. укрцала 93 тоне воска и 34 тоне вуне.

Венеција је у овим годинама отпочела снажну акцију да створи нове луке на Јадрану нарочито у Рисну и Херцег-Новом. Рисан је прорудио као извозна лука још током другог морејског рата. Никшићи су били заинтересовани за рад ове луке која је извозила робу за Млетке и чак су спречавали Црногорце да нападају

³ Драч, 10.IV, 5.XI 1700, № 661. Из Анконе је текстил за Драч слат у знатнијим количинама већ 1695. ASV, Cinque savii, Decreti, № 58, 157, 158; № 59, 121. Конзул млетачки је вредно бележио колико француске лађе робе преносе за Дубровник. Драч, 12.VIII, 11.IX, 31.XII 1705, № 661.

⁴ Драч, 12.XII 1701, 15.I, 27.IV 1702, № 661.

⁵ 26.VIII 1706, № 661.

⁶ Неки Бокелји су се међутим, 1700. за помоћ обраћали дубровачком конзулу. Зато је конзул Венеције 1705. забранио Бокелјима да драчку робу превозе за Дубровник. Исто тако је наредио да се Бокелји не смеју појављивати под дубровачком заставом, коју су, због мањих царина, неки употребљавали.

⁷ Драч, 31.XII 1705, № 661.

⁸ 24.II 1706, Исто. Ипак се у Венецији није сувише знало о овим крајевима. Један картограф је на своме атласу под пашалук Елбасан ставио и цели ток реке Дрима, изузев ушћа. *Faustin Brascuglia, Descrizione corografica, topografica et iconografica della provincia di Dalmazia e stati confinanti* (1745), B. N. Marciana, It. VI, 195 (10054), fol. 6 verso).

⁹ За ових седам месеци укупно је из Драча извезено робе:

	бала вуне	свитака воска	вол. и бив. кожа	бала кордована
Венеција	6950	601	—	251
Анкони и Дубровник	2538	196	3500	17

караване који су из Турске стизали у Рисан.¹⁰ После Карловачког мира отворен је у Херцег-Новом карантин (лазарет) за робу која је стизала караванима.¹¹ Овде су често морали да одлеже карантин и трговци и роба који су пераштанским бродовима стизали из Драча или Бојане, а нису одлежавали карантин у Венецији. Нови је, међутим, после 1714. био затворен и током XVIII века стално су вођени преговори да се овде обнови извозна лука и караванска крајња станица, али без успеха.¹² Бродови из Боке су зато стално саобраћали између Албаније, Далмације и Венеције, извозећи жито и разне балканске сировине.

2. Улцињски поморци

Међутим, XVIII век је донео успон трговине и морнарице не само за поморце из Боке него и за рајсове и капетане из Улциња.

Генерални провидур Далмације да Рива писао је 1706. да је очигледан веома брзи успон поморства код Улцињана: они имају већ сигурно 120 бродова од по 350 стара носивости.¹³ „Пловидба Улцињана је све јача и они свакога дана повећавају своје бродарство по квантитету и квалитету“.¹⁴

Млетачки конзул у Драчу је бележио: „После прошлог рата Улцињани су се умножили и доспели су до неких три стотине бродова, од чега је бар сто носивости између 1000 и 2000 стара, а то су фрегадони, марцилијане, полаке, велике таргане; они желе да приграбе у своје руке сав извоз из албанских лука“. Он је рачунао да у Улцињу има око 4—5000 помораца, док их је раније једва било до хиљаду; раније су наводно имали 16—20 барки од по 100—200 стара, а сада имају 300 бродова, док је Бока раније имала 200 а сада наводно само 20 бродова, јер су

¹⁰ Хисторијски архив у Задру (ХАЗ), *Atti del prov. gen. D. Dolfino* (1692—96), III, 141, 342'. Када су Турци 1685. забранили извоз хране за Боку, сматрале су то млетачке власти не као неку турску ратну и нормалну меру него као посебну дубровачку пакост, толико се трговина одвајала од рата. HAZ, *atti P. Valier* (1684—85), *Dispacci I*, 125'. Новска лука је радила у доба рата. ASV, *Cinque savii, Decreti*, № 56, 27, 47, 134.

¹¹ HAZ, *atti da Riva* (1705—08), II, 148'; C. Pisani (1711—14), III, 204', 290. ASV, *Senato Rettori, Reg.* 76, 84, 93', 107, 133; *Cinque savii, Decreti*, № 59, 33; № 60, 311, 324; № 61, 413, 434, 547; № 62, 671, 751, 779, 791; № 65, 947; № 66, 1132; № 67, 1265, 1321; № 69, 1593, 1598; № 70, 1402. Трговци су долазили у Драч и често су контумацирали у Новоме. Драч, 4.IV 1706, № 661. Лазарет није био довољно простран, па су трговци ипак одлазили и за Дубровник. Писмо вицеконзула из Скадра од 11.X 1706, ASV, *Cinque savii, Scutari*, № 143.

¹² 5.VII 1727, № 662. Изграђен је нови лазарет. ASV *Cinque savii, Decreti*, № 71, 14, 31, 33, 136; № 73, 134; № 74, 137; № 76, 245. Веома много података о преговорима између Венеције, Порте и босанских паша око отварања извозне луке у Херцег-Новоме има у писмима баила из Цариграда као и у актима генералних провидура, што се овде не може све наводити.

¹³ ASV, *Cinque savii, Decreti*, № 65, 972.

¹⁴ Драч, 7.X 1706, № 661.

Бокељима, сав посао отели Улцињани.¹⁵ Конзул је очајавао због све већег броја улцињских бродова и претеривао, али је у једном тренутку предлагао да се некако затвори драчка лука па нека пропадну Улцињани. Свако је у Улцињу сада пошао на море а полако се уче и они из њиховог суседства који се тиме никад раније нису бавили.¹⁶ Генерални провидур Далмације је 1709. забележио како су Улцињани крајем XVII века отпочели трговачку пловидбу са десетак барака и само су мало превозили со и жито; онда су стали развозити жито на све стране и брзо су се обогатили, па се Улцињ силно подигао, становништво се увећало и има хиљаде морнара у граду.¹⁷ Провидур и други функционери су сматрали да ће Улцињани потиснути Пераштане.¹⁸ Конзул из Драча је предвиђао пропаст бокељске морнарице.¹⁹ Његове жалбе су 1707—10. биле нарочито живе.²⁰

Улцињски трговачки капетани увек су се ослањали на оне рајсове који су се бавили само гусарењем, из кога су у ствари никли и сами мирољубиви капетани. Већ крајем XIV века улцињски гусари су били познати на Јадрану; у доба кандијског рата млетачке јединице су извршиле велики напад на Улцињ (1663), али гусарске фрегате су поново изграђене. Улцињани су крајем XVII века нападали дубровачке бродове.²¹ Неки Улцињанин је 1699. купио брод у Цавтату,²² али им је дубровачка влада 1708. морала забранити слободно трговање на својој територији, јер су стално поморци постајали гусари.²³ Пераштани су међутим често и сами са оружјем у руци устајали против улцињских помораца ако су они помоћу гусара покушавали да оснаже положај својих трговаца и помораца. Када је 1711. дошло до великог црногорског покрета против Турака, трговци и поморци из Боке и конзул у Драчу надали су се да ће у општем покрету некако и Улцињ страдати.²⁴ Венеција је 1710. енергично интервенисала

¹⁵ 21.II 1707, Исто.

¹⁶ 30.VII 1709, 19.IV 1710, Исто.

¹⁷ ASV, Cinque savii, Decreti, № 66, 1118, 1198, 1203.

¹⁸ Исто, № 66, 1107.

¹⁹ Драч, 16.XII 1709, 16.III 1710, № 661.

²⁰ 6.X, 22.X 1710, Исто.

²¹ DAD, Let. di lev. 66, 46, 60'.

²² DAD, Div. foris 131, 65'.

²³ DAD, Cons. tog. 141, 105'. Један Улцињанин је 1711. у Дубровнику продао своју трабакулу. Div. foris 138, 67', 106.

²⁴ Драч, 17.VIII 1711, № 661. У Македонији и Албанији је дошло до устанка: чете од по 4—500 људи под заповедништвом како хришћанских тако и муслиманских харамбаша нападале су Турке, а нарочито се истицао неки Битољац. Он се сукобио са војском румелијског беглербеге и потукао га, па је паша хтео да се послужи атентатором, али је Порта амнестијала устаника. Тада је против Али-паше устао народ у Валони и Канини. По вестима из Драча, устанак је захватио широке крајеве Херцеговине, али и Македоније и Албаније (Драч, 9.III, 25.V 1712, 28.VI 1713, № 662). У годинама 1711—13. било је покрета у области Канине, Валоне, Климената, Битоља, Јањине, Берата и у Мати.

у Цариграду због улцињског гусарења, али је Порта одговорила баилу да се улцињске лађе никако не могу спалити, јер су то ипак пограничне оружане снаге;²⁵ Улцињани су 1712. отели неку млетачку барку и 1712. је из Цариграда у Улцињ стигао Портин капитанпаша да испита стање на приморју, али ни 1713. Венеција није успела да Порта нареди спаљивање улцињских лађа.²⁶ Дубровчани су тада донели пропис да Улцињани могу код њих трговати и жито продавати само у присуству наоружане дубровачке страже.²⁷ Улцињани су међутим 1714. морали да се жале против Млечана који су ометали њихову пловидбу под изговором да прогоне гусаре. Да оснаже свој положај, Улцињани су сарађивали са чувеним гусарима из Триполиса. Већ 1700. су гусари из Триполиса пљачкали у водама Албаније,²⁸ а једном су у реци Војуши отели четири брода из Пераста.²⁹ Порта је наредила Улцињу да не сме пружати уточиште афричким гусарима,³⁰ али се свуда знало да Улцињани покушавају да уз помоћ ових гусара застраше и одбију Пераштане.

Жалбе Улцињана против Млечана и Бокеља биле су један од формалних разлога које је Порта 1714. навела баилу као узроке рата између Турске и Венеције.³¹ За време овога рата изгубила је Венеција Мореју. Млетачка флота је извела један велики неуспешни напад на Улцињ, који никако није могла освојити.³² Улцињани су се жалили да им је нанета огромна штета, јер им је спаљен знатан број бродова; говорили су да су претрпели губитак од преко 100.000 цекина. Генерални провидур је бележио да су они претрпели губитке, али да ће и даље настојати да приграбе сву трговину овога подручја на штету Бокеља.³³

Ипак је трговина Бокеља после овога рата брзо била не само обновљена него и појачана. Трговина Венеције са Албанијом нагло је порасла.³⁴ Од склапања Пожаревачког мира до пролећа 1719. приспело је у Венецију пет улцињских бродова. Али је Млетачка Република успела да се Улцињанима са Порте

²⁵ Цариград, 6.XII 1710, ASV, Senato, Bailo Costantinopoli (BC) filza 170.

²⁶ Цариград, 22.VII, 10.VIII 1712, 18.I, 3.III 1713, filza 171.

²⁷ DAD, Cons. rog. 144, 6; Let. di lev. 69, 57'. О једном сукобу: Let. di lev. 69, 116, 135, 144, 148, 152'; Trad. cap. II, 837, 877. Када је 1725. дошао бродом неки Лихо-рајс, чувала га је цела чета војника. Cons. rog. 152, 136.

²⁸ Цариград, 28.II 1701, ASV, BC, filza 166.

²⁹ Драч, 8.V 1706, № 661.

³⁰ Цариград, 10.VII 1710, filza 170.

³¹ Цариград, 6.I 1715, filza, 172, pag. 164—173. Relezioni dirette al veneto senato da Andrea Memmo, gia bailo a Constantinopoli nel 1714. e 1715, Venezia, 1840, 12.

³² За време овог рата је један Улцињанин у Цавтату слободно оправљао свој брод (DAD, Cons. rog. 145, 106), али је неки Улцињанин 1717. пљачкао на Ластову и заробио неке људе; почетком 1718. затекла се у дубровачкој луци једна лађа из Улциња и Сенат је решио да је против млетачке флоте, ако устреба, и топовима одбрани. Cons. rog. 148, 76.

³³ HAZ, Atti A. Mocenigo (1718—19), Dispacci, II, 195 (Сплит, 18.IX 1718).

³⁴ Mercurio storico e politico, febbraio 1719, vol. 14, 14. (Новине).

забрани долазак у Венецију и Истру: јасно је наглашавано да се ради о државној помоћи Бокелјима и њиховим бродовима у конкурентској борби против Улциња.³⁵ Да избегне сукобе, и Дубровник је тада забранио својим поданицима да Улцињане превозе у Венецију.³⁶ Нове Портине наредбе сасвим су онемогућиле Улцињанима да долазе у Млетке.³⁷ Улцињани су међутим отпочели да своје жито продају и трговцима и властима из Босне за потребе тамошњих гарнизона.

У овим годинама, после око 1720, скадарске паше су се биле сасвим осамосталиле и слабо су слушале наређење из Цариграда а често су отворено помагале Улцињане и њихово поморство. Неколико познатих улцињских гусара морало је 1722. напустити град и преселити се у Триполис. Гусаре је тада нарочити штитио Арслан-паша. Када је он по други пут смењен, наследио га Мехмед-паша а 1723. владао је Ахмед-паша, кога убрзо замени опет Арслан Бушатлија; затим је Барјам-паша фаворизовао Улцињане и поред свих наредаба из Цариграда. У самоуправној области Задрима је 1724. неки Призренац окупио сељаке и под паролом борбе „за старе слободе и стару правду“ успео да протера зулумџаре околних феудалаца, нарочито моћног Бегањија из Бушата, рођака скадарског паше. Али су сељачки устаници најзад сломљени и Задрима је опљачкана; делегати раје пожале се у Цариграду на зулум а уз њих се окупе представници разних страдалника из целе Румелије, пуни жалби на локалне феудалце који су грабили власт и присвајали имања. По султановој наредби босански паша дође на Косово, у Пећи погуби Ахмед-пашу дукађинског а скадарски паша се стаде спремати на бекство. Свуда су избили немири против феудалаца (Дукађин, Химара, Валона, Кучи). Арслан, који је до тада слабо марио за наредбе из Цариграда, спремио је брод Улцињу и говорио да је и његов дед раније једном тако морао бежати. Паника је обухватила и аге у Плаву и Гусињу, а и Кучи су се уплашили турске освете. Арслан је међутим потврђен за пашу, али ипак није отишао на персијско ратиште као што је обећао. „Посећи га се не може јер је сувише моћан у својој земљи“, говорио је 1726. Турски министар спољних послова, реис-ефендија. Најзад је 1726. специјални Портин функционер дошао у Скадар, срушио у Улцињу неколико гусарских кућа; Арсланова глава је изложена пред султановим сарајем у Цариграду а већа група Улцињана окована је уз весла на галијама.³⁸ Новембра 1726. владао је у Скадру Курд-Мехмед-паша. Подгорица се међутим бунила против паше 1729, а после две године предузео је босански паша велики поход

³⁵ ASV, Cinque savii, Decreti, № 70, 1292, 1296.

³⁶ DAD, Cons. rog. 150, 135'.

³⁷ Драч, 6.III, 2.VI 1720, № 662; Цариград, 29.V 1720, filza 173; 19.X 1721, filza 174; Lettere particolari scritte dal Signor Luigi di Sant' Iller in Constantinopoli dal 1720 sino al 1724, regnante Acmet III, Bassano, 1737, 38.

³⁸ Цариград, 5.IX 1726, filza 180.

против северне Албаније и силом преселио групе шиптарских горштака у област Ђаковице; опет су протерани и неки гусари из Улциња. Почетком 1732. скупиле су се чете из Скадра, Охрида и са Косова да угуше устанке у планинама; скадарски паша је боравио у Ђаковици, прикупљајући војску. Млетачки конзул је 1733. бележио да у целој области влада прави грађански рат.³⁹ Улцињани су 1734. устали против скадарског паше и убили неког истакнутог агу те је из Скадра предузет прави поход против Улциња.⁴⁰ После две године дошло је до жестоког сукоба у самом Скадру, где је насред пазара изгинуло више присталица завађених табака и терзија; борбе су се пренеле и на Кастрате и Шкерље а почетком 1737. и на Улцињ.⁴¹ Почетком 1738. дошао је у Скадар нови паша Одаверди из породице Махмудбеговића од Пећи, која је често господарила у Скадру. Одмах се сукобио са Улцињем. Пашине трупе су на јуриш заузеле град, али се вођа аутономне групе Тахир-ага са оружјем у руци пробио кроз непријатељске редове. У ово доба се водио велики аустро-турски рат и устаници су користили надирање аустријских чета из Србије ка југу као и сталне сукобе међу локалним пашама. Калуђери манастира Студенице писали су тада како „нас проклете Клименте похараше, и околни вилајет“.⁴² Одаверди је неуспешно ратовао против Куча и Климента а онда је смењен. Почетком 1739. у Скадру је убијен паша. Када је у пролеће 1741. дошао један нови паша, спалио је више кућа у Улцињу да освети убиство Махмудбеговића. Али су се нереди наставили. Сам румелијски беглербег је морао да силом покори Дебар па се скадарски Михтар-паша потчинио Пурти; али се против Јусуф-паше дигао народ те он, смењен и опет враћен, крене да освоји Подгорицу, где буде 1749. смртно рањен. Сад из Ђаковице пође Абдулах-паша да покори Михтара, Скадрани, Подгорицу и коначно сузбије све локалистичке тенденције. На Косову дође до битке у којој је потучен паша Махмудбеговић, али Порта успе да у Скадру заведе власт Едхема Махмудбеговића, који је августа 1751. успео да погуби Михтара. Очајно се Едхем борио, али Подгорица устане против њега те и Едхем изгуби живот; народ је чак и спалио леш омрзнутога паше. Али је дошло до сукоба између Пећи и Ђаковице, што је ослабило снагу Махмудбеговића. Нови паша, именован за Скадар 1753, није се смео ни појавити у својој резиденцији, где су борбе вођене усред чаршије; власт узе Абди-паша, 1754, Мехмед па Абдулах; из Цариграда пошаље Омер-пашу, кога наследи Мехмед. Овај се сукоби са Улцињанима.⁴³ Одбио је напад из Пећи. У Скадру су владали Мехмед (1753—54), Ибрахим (1754), Абдулах (1755—56), Омер (1756) који је морао да се

³⁹ Драч, 30.VIII 1733, № 662.

⁴⁰ Скадар, 2.IX 1734, № 143; Драч, 12.IX 1734, № 662.

⁴¹ Скадар, 19.X 1736, 23.II 1737, № 143.

⁴² Д. Руварац, Писма студеничких калуђера, Српски сион 1904, 665.

⁴³ Скадар, 3.VII 1755, № 143.

бекством спасе из Скадра, Мехмед (1757—58) и други, док се није Мехмед Бушатлија 1762, уз помоћ народа, одупро цариградским пашама- претendentима и после још једног смењивања коначно засео на скадарску столицу. Порта је 1759. успела да погуби једног папу из јужне Албаније, али су сада шиитарски планинци користили општи грађански рат и отпочели нову селидбену инвазију на исток, према Косову, Србији и Македонији; Битољ су опсели а новопазарски паша је напао на Приштину, док су трупе из Ђаковице напаале Пећ а жестоке борбе се водиле око Скопља, Кратова и Прокупља. Кариман-паша из Пећи морао је 1762. да опаше варош дубоким шанцем; он је непрестано ратовао против Мехмед-паше Бушатлије. Феудална анархија је била у пуном свом расцвету а шиитарска офанзива је као нова лавина ишла на истоку. У тим условима се нови господар Скадра могао лако одржати против Цариграда, поготову што се снажно ослањао на домаће елементе. Улцињане је покорио, потопао гусарске лађе а онда је широка територија Бушатлија, интензивна трговина и пашина помоћ помогла Улцињу да широко развије своју морнарицу.

3. Поморци и каравани

Пераштани су међутим енергично устајали у одбрану своје пловидбе и често задавали велике муке чак и самим млетачким властима.

Још 1597. су посебни дукали одобрили Пераштанима да могу несметано укрцавати жито у Албанији, а то им је одобравано и 1630. па чак и 1666.⁴⁴ Почетком XVII века Пераштани су непрестано продавали жито у Венецији.⁴⁵ Млетачке власти су одобравале грађење великих бродова Пераштанима,⁴⁶ и крајем XVII века су и усред рата крцали жито у Албанији;⁴⁷ око 1699—1700. покушали су да истерају Французе из албанске трговине па је одједном тридесет бокељских бродова укрцавало робу у Драчу.⁴⁸ Око 1720—21. све су више трговали са Албанијом.⁴⁹ Успели су

⁴⁴ Цариград, 6.XII 1710, filza 170; HAZ, Atti G. Grimani (1675—77), I, 84. Један Пераштанин је 1623. из Истре возио жито за Хвар. HAZ, Arhiv hvarski, br. 6, № 14, 1.

⁴⁵ ASV Zecca, Decreti del senato, № 33, 275—294.

⁴⁶ HAZ, Atti V. Vendramin (1708—11), III, 69. Један велики брод се градио у Перасту 1676. Atti G. Grimani (1675—77), III, 363.

⁴⁷ Atti P. Valier (1687—80), II, 160, 478. Чак и у доба морејског рата ишли су Пераштани да у турској Албанији узимају жито. ASV, Cinque savii, Decreti, № 58, 99; М. Милошевић, Прилози за монографију Вицка Бујовића, Годишњак Поморског музеја у Котору, III, 1955, 55, 61.

⁴⁸ Сплит, 14.II 1700, ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 541; Cinque savii, Decreti, № 60, 308.

⁴⁹ HAZ, Atti M. A. Dièdo (1721—23), I, 482', 486', 488, 717. Пераштански брод на линији Венеција—Крф—Солун: Цариград, 26.VIII 1725, filza 179. У Шибенику су се продавале и популарне капе „на пераштанску“. HAZ, Sibenski notarski arhiv, G. Morelli, № 89/IV, 227'.

1729. да протерају аустријске бродове који су стизали из Напуља,⁵⁰ а 1730—32. покушали су да силом заведу свој монопол за извоз жита из Албаније.⁵¹ Ишли су стално и за грчке луке. Од 10. I 1788. до 22. VIII 1789. упловило је у Патрас 15 млетачких бродова, од чега је преко половине било из Боке; међу првим поморцима новогаталаса, који су у доба успона млетачке морнарице у другој половини XVIII века упловили у луку Петроград, био је капетан Сmekја.⁵²

Али су и Улцињани ојачали. Неки трговац из Скадра је 1710. на улцињском броду отпловио у Ливорно да отвори нову линију за извоз вуне, а један Грк је из Драча упутио бродифинк са вуном за Ливорно.⁵³ Улцињани су слободно улазили у луку Анконе и 1710. чак позивали трговце из Ферма да дођу по робу.⁵⁴ Из Ђенове су 1714. стигли први бродови у северну Албанију.⁵⁵ Један улцињски брод је 1720. отпловио за Ђенову; поморци су изјавили да ће уз пут свраћати у Месину, Напуљ и Ливорно ради трговине.⁵⁶ Мање количине робе доносили су Улцињани 1719—20. и у Леће, Отранто, Бриндизи.⁵⁷ Почеле су да стижу и аустријске лађе из Сења, чије се поморство стало брзо уздизати.⁵⁸ Улцињани су долазили са робом и у Ријеку.⁵⁹ После око 1730. брзо расте улога Трста на Јадрану и улцињске лађе одлазе за Трст са робом.

Аустро-турски рат 1737—39. није шкодио овој трговини. Дубровчани су покушали да потисну Сењане а трговци из унутрашњости, од Скопља, Охрида и Битоља, нису могли да пребаце своје караване за Драч, док је турска армија реквирирала велике количине вуне за прављење заклона. Већ у децембру 1739. стигао је у Драч један брод из Сења да обнови трговину.⁶⁰ У руско-турском рату 1768—74. умало што Руси нису са мора бомбардовали и срушили Улцињ, али су 1772. Улцињани тешко страдали када су у грчким водама нападнути од стране руске флоте те је уништено десетак бродова. Ни рат аустро-руске коалиције против

⁵⁰ Драч, 29.X 1729, № 662.

⁵¹ Генерални провидур Далмације је 1744. интересантно описао нагли успон и Доброте и Прчања, чији бродови одлазе за Албанију и Мореју. HAZ, atti G. Querini (1714—44), VI, 406—408 (Задар, 23.IV 1744).

⁵² Патрас, 5.XI 1790, ASV, Cinque savii, Console Patrasso, № 729; G. Occioni—Bonnafons, Il commercio di Venezia nel secolo XVIII, Atti del R. Istituto veneto di scienze, lettere et arti, tomo II, serie VII, Venezia, 1891, 777.

⁵³ Драч, 19.IV 1710, № 661.

⁵⁴ Драч, 29.V 1710, Исто. Херцеговљани су 1725. напали једну улцињску барку која се враћала са сајма у Анкони. Цариград, 26.VIII 1725, filza 179.

⁵⁵ Драч, 13.IX 1714, № 662.

⁵⁶ 15.VII 1720, Исто.

⁵⁷ Cinque savii, Decreti, № 70, 1384; № 72, 137, 168 .

⁵⁸ Драч, 15.IV 1720, 22.VIII 1726, № 662.

⁵⁹ DAD, Cop. lettere 2, 11.

⁶⁰ Драч, 22.XII 1739, № 663. У пролеће 1739. ишла је вуна из Албаније за Ријеку. DAD, Div. foris 158, 186.

Турске 1787—92, изузев акције грчког поморца-револуционара Ламбра Каџониса, није донео оружане сукобе на Јадрану.⁶¹

Због конкуренције Улцињана трговина Венеције са Албанијом више никада није могла да поврати стари сјај. Некада је, по речима млетачких конзула у Драчу, за Венецију одлазило 16—18.000 товара робе, вуне, кордована, памука, воска, дувана, сасвим мало за Дубровник и Анкону а за Трст није ишао нико, и све је то било у рукама Пераштана, а сада је све то пропало и за Млетке одлази само 4—5 бродова.⁶² Од 1723—25. стигло је у Драч само око 1000 комада млетачког текстила а 1724. је извезено 6.000 бала вуне. Конзул је бележио 1732. да је раније стизало 10—12 а сада само 2 млетачке лађе.⁶³ У ратно доба 1738. било је 6 бродова,⁶⁴ од 35 бродова које је конзул чак и испратио и завео у своје књиге као млетачке ипак је 1738—40. неких 13 отишло у друге луке, а не у Венецију.⁶⁵

У Драч је стизала богата роба из релативно врло далеког залећа. Балканска роба (восак, вуна, кордован, бравље коже, памук, свила, боја „грана“, дуван, жито, разне прерађене коже, говеђе и бивоље коже, крзна, кавијар итд.) стизала је караванима који су на приморју често преузимали албанску робу као и увозне артикле — француски јевтини текстил, холандске лондрине, шарене свилене тканине из Фиренце, хартију и свакакву другу мануфактурну робу.⁶⁶ Робу су у Драч доносили трговци из албанских градова (Елбасан, Кроја, Берат), цинцарски трговци из Москопоља, Зачисте, Јањине, поједини трговци из Влашке као и трговци из македонских градова. Сајам у Струги био је у непрестаној вези са Драчем.⁶⁷ Вуна је стизала од Ниша.⁶⁸ Из Ђаковице су трговци стално слали робу.⁶⁹ Како је на приморје стизала и вуна од Скопља, то се сматрало да „из Албаније извире најбоља

⁶¹ Relazione del nobile Angelo Memmo, ritornato provveditor generale da mar 1794, Venezia, 1867, 10—11.

⁶² Драч, 22.VIII 1726, 5.VII 1727, № 662. Године 1724. положај млетачких бродова био је следећи: 10 на путу за Смирну и Цариград, 3 за Александрију и Сирију, 4 за Солун, 1 за Драч, 4 за Ђенову, 11 у Венецији (од чега 3 спремна за пут у Цариград, 1 за Сирију, 1 за Александрију). U Tucci, La marina mercantile veneziana nel settecento, Bollettino dell' Istituto di storia della società e dello stato, II, 1960, 173.

⁶³ Драч, 2.XI 1732, № 662.

⁶⁴ 25.VIII 1738, Истро.

⁶⁵ ASV, Provveditori alla sanità, Consoli, tomo I, № 196, 148'.

⁶⁶ Нарочито се у ово доба увозила хартија са воденим знаком који је представљао полумесец. F. Babinger, Papierhandel und Papierbereitung in der Levante sep. iz Wochenblatt für Papierfabrikation, № 52, 1931, 8—10.

⁶⁷ Драч, 27.VIII 1705, № 661.

⁶⁸ Скадар, 22.IV 1747, № 143. У Нишу је било пуно досељеника Шиштарара, али су их „Османлије“ истерале 1759.

⁶⁹ Скадар, 26.IX 1742, 28.VII 1744, № 143; Цариград, 3.VII 1751, filza 203; Скадар, 6.I 1785, № 144. Неки Ђорђе Батуси извезао је 1785. око 180 бала вуне. Скадар, 6.I 1785, № 144.

вуна.⁷⁰ Из Влашке су стизали каравани нарочито са воском.⁷¹ Посебно велику улогу имали су цинцари из Зачисте, Костура, Охрида и Скопља. Група трговаца из Битоља, Зачисте, Воскопоља и Скопља укрцала је 1702. робу у Драчу.⁷²

Из Охрида су 1740-их година долазили трговци Захарије Деда, Ђорђе Папа Пано, Константин Бранковић, Константин Герагим, Ђорђе Алеша, Панајот Папахопли, Никола Папазоглу, очигледно све Грци и цинцари; из Скопља су долазили Мустафа-ага Омар, Мурат-Хоџа, Соломон Сантоли, из Битоља Соломон Авести, Мојсије Илин. Они су за Драч и Венецију слали обично вуну; и нешто воска. Кристо Пано из Охрида је 1745. из Венеције примио 15 бала хартије као и 2 сандука књига.⁷³

4. Успон Скадрана и Улцињана

Међутим, трговци из Зачисте већ су 1720—21. слали робу и за луку Сајаду према Крфу,⁷⁴ а други су стално одлазили преко Београда за Угарску; један трговац је забележио да вуна иде за Солун, где се утоварује на француске бродове, а восак караванима иде за Угарску.⁷⁵ После успоставе нове владавине у јужној Италији и склапања мира између Краљевине дреју Сицилија (Напуљ) и Турске, дошао је бурбонски конзул у Драч и отпочео је већи извоз робе за јужну Италију.⁷⁶ Ово наравно није користило Пераштанима. Трговци из Зачисте и Јањине су се 1744. потпуно окренули ка Угарској и стали слати робу за Угарску и Лајпциг.⁷⁷ Грчки трговци су 1745. чак и дуван слали за Угарску.⁷⁸ Све је више робе из унутрашњости одлазило не за Драч него за друге луке и друге државе. Каравани су се упућивали ка Солуну или Београду, остављајући Драч по страни, а трговци из Босне, који су куповали робу у Србији, нису је више слали за Драч него су са њом ишли ка Дубровнику.⁷⁹ Из Солуна су трговци откупљивали вуну која је имала да пође за Драч.⁸⁰ Солунци су

⁷⁰ ASV, Provv. alla sanita, Consoli, tomo I, № 199, 208.

⁷¹ Драч, 23.III 1707, № 661. Неки Јерменин са караваном из Влашке (Драч, 9.III 1717, № 662),

⁷² Цариград, 20.V 1702, filza 166. Неку робу су 1710. извезли Узус Дука из Зачисте, Јероним из Битоља, Јован из Темишвара. Цариград, 10.VII 1710, filza 170.

⁷³ Драч, 9.IX 1745, № 663.

⁷⁴ Драч, 2.VI 1720, 26.III 1721, № 662.

⁷⁵ 5.VII 1727, Исто (уп. 8.VI 1736, Исто).

⁷⁶ 23.VII, 19.IV, 20.IV 1741, 13.VIII 1741, № 663. Четири трговца из Скадра била су 1740. у Манфредонији.

⁷⁷ Драч, 1.IX 1744, № 663.

⁷⁸ Скадар, 25.IX 1745, № 143.

⁷⁹ Драч, 22.XII 1744, 8.VII 1745, № 663.

⁸⁰ Драч, 8.VIII 1739, № 663.

нудили веће цене за македонску вуну.⁸¹ Млетачки конзули су бележили да је раније 16—18 већих лађа ишло за Венецију, а средином XVIII века једва 2000 бала вуне и 700 бала кожа, јер је роба одлазила ка Сајади, Солуну и Београду. „Трговина ове луке састоји се од вуне која стиже из Битоља и Скопља, од кордована и воска који шаљу трговци из Берата, Елбасана, Каваје, и од дувана“.⁸² А вуне је све више ишло за Солун и Беч.⁸³

Међутим, каравани нису престали да долазе, јер су локални трговци пошли караванским путевима и сами почели у дубокој унутрашњости набављати робу. Од овога времена се јавља и један нови артикал за извоз, који са своје стране помаже еманципацију и уздизање локалних трговаца.

Дуван почетком XVIII века још није био значајнија извозна роба ове области.⁸⁴ Али око 1720. је извоз дувана постао значајан фактор у трговини целог овог краја а 1735. је извоз нагло порастао; читава флотила капетана из Прчања и Доброте утоваривала је бале дувана 1741; три Бокеља су 1740. извозила дуван и из Љеша; у Драчу је 1743. било четири бокељска и седам дубровачких капетана који су укрцавали дуван. Царинарнице Драч и Валона су 1745. издате под закуп за 30.000 а 1752. за 42.500 дуката, пре свега због дувана. Бокељи су од 1740-их година навелико укрцавали дуван: 1741. је шест пераштанских капетана у Драчу крцало дуван,⁸⁵ а једна улцињска фелука са 100 бала дувана пошла је за Месину. Ускоро се појавио проблем нових намета на извоз дувана, што је изазвало бескрајне спорове између Бокеља, баила и Портних функционера.

Улцињани су сада стално одлазили за Трст.⁸⁶ Од око 1745. поново се жестоко сукобљава улцињски поморац са Пераштанином. Извоз из Драча за Венецију био је углавном у рукама Пераштана.⁸⁷ Али су Улцињани слали дуван за Трст у све већим количинама.⁸⁸ У лето 1754. испловило је из Драча пет улцињских бродова за Трст и Дубровник; вуну су други транспортовали за Ђенову.⁸⁹ Почетком 1764. испловила су, за недељу дана три улцињска брода за Анкону, носећи 4000 бала дувана.⁹⁰ Није чудо да се о сукобу Пераштана и све јачих Улцињана морало расправљати чак и на Порти.⁹¹ Од средине XVIII века Улцињани плове и

⁸¹ 27.VIII 1742, Исто.

⁸² 2.VIII 1750, № 664.

⁸³ Скадар, 8.V, 16.XII 1749, № 143.

⁸⁴ Један брод је 31.XII 1705. укрцао вуне 17.000, воска 48.600, дувана 18.900 либри; од 15.VIII 1705. до 20.II 1706. укрцано је за Млетке 1.251.000 либри вуне, 165.600 либри воска а дувана само 34.000 либри. Један брод је 1709. укрцао вуне 123.500, воска 14.260, дувана 25.320 либри.

⁸⁵ Цариград, 11.I 1747, filza 200.

⁸⁶ Драч, 13.XII 1733, № 662; DAD, Cons, rog. 169, 116.

⁸⁷ Драч, 3.VI, 16.VI, 2.VIII 1750, 19.VIII, 17.IX 1754, № 664.

⁸⁸ ASV, Prov. alla sanità, Lettere del console di Durazzo, № 376, 10.

⁸⁹ Драч, 19.VIII, 17.IX 1754, № 664.

⁹⁰ 29.I 1764, № 665.

⁹¹ Цариград, 17.VIII 1747, filza 201.

за даље луке на Леванту. Роба им је стизала из Смирне,⁹² а на француским и дубровачким бродовима су доносили робу из Египта,⁹³ у Солун је 1760. међутим упловила једна улцињска лађа са робом из Александрије;⁹⁴ јула 1759. испловило је из александријске луке седам улцињских бродова а 1796. су два улцињска брода била у Египту.⁹⁵ Улцињани су стално долазили у Солун, а на Крит су ишли да купују чувени сапун назван пирит.

У Дубровник су таргане улцињских помораца непрестано стизале, нарочито после око 1726. године.⁹⁶ Било је сукоба због гусарења 1725,⁹⁷ али су највише Улцињани превозили албанске трговце у Дубровник. Из Скадра је 1755, у карантин дубровачки стигло 146 лица.⁹⁸ Дубровачки прописи из 1754. онемогућавали су међутим неко време Улцињанима сваки посао у Дубровнику,⁹⁹ а после једног насиља је ово обновљено 1756, 1785, 1792.¹⁰⁰ Неком Улцињанину је 1776. спречено да у Цавтату оправи брод, али је 1780. другоме то одобрено.¹⁰¹

Око средине XVIII века све су јачи трговци из Скадра на целој овој територији.¹⁰² Они одлазе далеко у унутрашњост и узимају робу, коју више не доносе некадашњи крутни грчко-цинцарски трговци. Када је румелијски беглербег 1748. водио рат против Скадра, наредио је да се у Ђаковици похапси 70 скадарских трговаца који су са караваном натовареним текстилом путовали на велики ваџар у Дољанима код Струмице; скадар-

⁹² DAD, Cons. rog. 167, 131'.

⁹³ DAD, Assemblee 38, 225; Sanita 10, 104.

⁹⁴ ASV, Prov. alla sanita, Consoli, tomo I, № 198, 204.

⁹⁵ DAD, Cons. rog. 203, 21'.

⁹⁶ DAD, Cons. rog. 141, 105'; Cons. rog. 145, 6, 106; Cons. rog. 148, 76; Cons. rog. 151, 98', 105', 129, 139; Cons. rog. 152, 97', 102, 136; Cons. rog. 153, 68', 107', 108, 114; Cons. rog. 166, 124'; Cons. rog. 170, 114; Cons. rog. 196, 163; Cop. lettere 2, 92; Cop. lettere 3, 10; Acta turcarum B 111, 23, 24.

⁹⁷ Цариград, 23.IV, 27.IX, 6.XI, 7.XI 1725, DAD, Acta XVIII, 124/3163; Let. di lev. 72, 19, 27; Let. di lev. 71, 165, 170, 175, 182, 194', 201'; Cons. rog. 152, 124, 132, 169, 190, 196'; Cons. rog. 153, 6'; Trad. cap. II, 836, 903. Улцињани су око 1740—60. гусарили под триполитанском заставом. Венеција је ипак успела да после дугих преговора склопи мир са афричким гусарским државама 1763—64. и први конзул у Триполису био је Пераштанин Јозо Баловић. A. Sacerdoti, Venise et les regences d'Alger, Tunis et Tripoli (1699—1764), Revue africaine, tome 101, № 452—453, Alger 1957, 296.

⁹⁸ DAD, Sanita 6, passim.

⁹⁹ DAD, Cons. rog. 168, 21'—23, 121', 123'; Let. di lev. 78, 258.

¹⁰⁰ Cons. rog. 169, 208, 209, 209'; Cons. rog. 170, 2'; Cons. rog. 193, 93; Cons. rog. 199, 107; Let. di lev. 80, 109; Let. di lev. 81, 3—5; Let. di lev. 93, 72'; Trad. cap. II, 1072, 1084, 1102.

¹⁰¹ Cons. rog. 185, 89', 126; Cons. rog. 188, 186'.

¹⁰² Скадарски трговци су и умирали у Венецији у згради намењеној за боравак турских трговаца. ASV, Prov. alla sanita, Necrologio 3, № 989 (1710, 1729, 1730, 1738, 1746, 1748, 1758, 1763, 1764 итд.)

ски трговци су затворени у Битољу.¹⁰³ И 1751. су у Битољу хапшени Скадрани.¹⁰⁴

„Сву трговину држе Скадрани: они иду по Румелији и до Солуна, у Србију и Влашку, вуну узимају у Битољу и Скопљу, у Серезу памук, свилу, у Влашкој восак, из Берата, Елбасана, Каваје, Тиране ситне коже, у Охриду коже. За Венецију иде 2500 бала вуне и 700 бала кожа; цинцари одлазе међутим за Солун и за Београд. Увоз ове луке се састоји од текстила — венецијанска и француска чоха, свила, хартија, стакло, и то се шаље за Стругу, Дољане, Серез. Значајан је и извоз дувана из Драча и са реке Ишми: преко 8000 бала; извози се и уље из Бара“.¹⁰⁵

На бокелским бродовима стизале су у Драч велике количине западне робе.¹⁰⁶

Средином XVIII века појачао се извоз и од реке Бојане.

Улцињани су увозни текстил допремали Бојаном за област Скадра.¹⁰⁷ Годишње је око пет бродова из Боке у Бојани укрцавало робу, око 1000 бала робе.¹⁰⁸ Ово је углавном била роба која је у Скадар стизала из Босне, Србије, Влашке.¹⁰⁹ Крцајући уље било је од краја 1755. до почетка 1756. (пет месеци) у Бару и Улцињу укупно седам пераштанских бродова. У Бару су ови поморци имали и свога трговачког представника.¹¹⁰

¹⁰³ HAZ, Atti G. Boldu (1744—47), IX, 240; Драч, 5.IV 1748, № 664; Скадар, 5.XII 1747, № 143.

¹⁰⁴ Драч, 21.X 1751, № 64. Скадрани су 1767. у Битољу купили вуне и послали је за Солун (Драч, 12.VIII 1767, № 665). Из Битоља и Скопља је 1749. за Драч упућено 80.000 ока у 1200 бала вуне (Драч, 5.XII 1749, № 664).

¹⁰⁵ Драч, 8.II 1762, № 665.

¹⁰⁶ Чохе труба 160, велур, брокат живе 60 либри, сумпора 7 сандука, циви за пушке 440, ковчези, прерађени бакар, пушчана зрна 250 врећица, витриола 2 бале, шећера, хартије 30 бала, ситне робе 7 сандука, стакла, опијума, огледала, пиштоља, челика, турпија. Бокелски бродови су укрцавали следећу робу, углавном турских трговаца: вуне из Битоља, Скопља, Москопоља, Призрена 1000 тона, кордована белог из Албаније 90 миљара, дамаскета жутог из Дебра 1,5 миљар, воска албанског 22 миљара, боје грана из Јањине 2 миљара, бели салониж из Солуна 2600 комада, крзна, кожа од шакала и зеца 5 бала, морејске свиле 500 либри. Бокелско-млетачки трговци су сами куповали дувана 14.000 бала, уља 8600 барила, уља из Улциња и Бара још 2500 барила, жита из Каваје и Бастова, кукуруза, сијерка 11.000 стара, семена ланеног 4000 стара итд. Драч, 28.III 1769, № 665. Неки Хусо, трговац из Подгорице, увезао је текстил пераштанским бродом, 27.III 1767, № 665.

¹⁰⁷ Драч, 26.VII 1747, № 663.

¹⁰⁸ 23.IV 1748, № 664. Скадар, 28.VIII 1746, 9.X 1748, 4.X 1749, 30.VI 1952, № 143.

¹⁰⁹ Драч, 11.II 1770, № 665.

¹¹⁰ Драч, 3.XII 1761, № 665. Поп Филип Дебеља, парох у Бару, издавао је потврде да је роба здрава 1745. ASV, Prov. alla sanità, Lettere del console di Durazzo, № 376, 4.

5. Улцињани и Бокелји у доба Бушатлија

У другој половини XVIII века је трговина на Медитерану и на Балканском полуострву добила још јачи замањ. Цела Европа је тада спроводила меркантилистичку политику да би се повећала економска снага државе а с тим и апсолутистичких дворова. Аустрија је на нашем терену настојала да смањи улогу турских (односно домаћих балканских) трговаца, који су до тада владали у аустро-турској трговини, да избегне пасивни трговачки биланс и да спречи отицање новца из земље.¹¹¹ Турске власти су покушавале да изграде прве мануфактуре,¹¹² да спрече одлазак новца из земље.¹¹³ Венеција је покушавала да у Далмацији заведе нове пољопривредне културе, развије занате и подигне домаћу производњу; забрањивала је увоз страних прерађевина и свим силама настојала да онемогући одлазак новца из земље.¹¹⁴ У Далмацији су чак тражени и рудници племенитих метала.¹¹⁵ Мехмед-паша Бушатлија је настојао да у своје руке приграби сву трговину свога пашалука. Он је 1767. пребацио знатне количине уља за Босну, Сарајево, Београд, Софију, Пловдив, Призред, Нови Пазар, Ниш, Скопље, Пећ, Ђаковицу, а тамо су његови људи купили вуне, воска, коже и то је отпремљено за Анкону, Трст, Дубровник, заједно са великом количином уља.¹¹⁶

Бушатлијине лађе су стално слале робу за Анкону и Дубровник. Имао је четри полаке као приватно власништво и силом се „оргачио“ са домаћим трговцима, чију је робу превозио.¹¹⁷ Улцињске таргане са пашиним робом стизале су око 1770. стално у Трст.¹¹⁸

¹¹¹ Меркантилистичка политика Аустрије, спроводена за време Карла VI и за време Марије Терезије, довољно је позната.

¹¹² Lettere particolari scritte dal Signor Luigi di Sant' Iller in Constantinopoli dal 1720. sino al 1724, regnante Aomet III, Bassano, 1737, 60, 63; писма баила из Цариграда од 20.XI 1719, filza 173; 26.VIII 1721, filza 174; конзула из Солуна од 9.VI 1754, ASV, Cinque savii, Console Salonicco, № 743; баила од 20.XI 1719, Cinque savii, Lettere del bailo, № 555; Cinque savii, Decreti, № 66, 1095; № 72, 109.

¹¹³ Цариград, 7.V 1708, filza 169.

¹¹⁴ HAZ, Atti M. A. Cavalli (1738—41), VI, 105'—110; Z. Grimani (1732—35), I, 303', 305'; F. Diedo (1760—62), I, 24; HAZ, Conti di Zara, atti G. Soranzo (1786—88), III, 103; C. Boldu (1764—66), I, 359; O. Valier (1766—68), I, 401, 402', 403; M. Minotto (1770—72), II, 462, 492; L. Bembo (1792—94), II, 321; ASV, Cinque savii, Decreti, № 79, 27; Г. Новак, Пољопривреда Далмације у другој половини XVIII века, Старице, 50, 482 (један аустријски извештај).

¹¹⁵ Lettera del Signor P. N. Grisogono, diretta al Signor conte Rados Antonio Michieli Vitturi... Venezia, 1778, 25; P. N. Grisogono, Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia, raccolte dal Signor P. N. G., Treigi 1780, 119, 120; HAZ, atti del. prov. gen. A. Diedo (1790—92), III, 14'; G. Gradenigo (1775—78), II, 128.

¹¹⁶ Драч, I.III 1767, № 665.

¹¹⁷ 16.IV, 14.VI 1767, Исто.

¹¹⁸ HAZ, atti prov. gen. D. Condulmer (1769—71), I, 237.

Мехмед-паша је отворено устао против Бокелја који су били силни на јужном Јадрану. Спречавао им је извоз дрвета и жита.¹¹⁹ Градио је велике бродове за извоз робе.¹²⁰ Слично је касније Махмуд Бушатлија у корист Улцињана и Дубровчанима правило сметње приликом набавке жита и дрвета.¹²¹ Стално су ударани нови намети на извоз ових основних локалних артикала.

Мехмед је у Србију, Босну и Влашку слао уље, текстил, свиљу, шећер, а узимао робу која је пласирана у Италији. Од 1765. је сadio пиринач у области Скадра и продавао га на пазару, а 1767. је отпочео са сађењем и памука.

Улцињани су 1770. имали око 150 бродова и развозили су робу из Црногорског приморја и Албаније као и робу која је караванима стизала на море. Њихове лађе су се сада бациле и на извоз жита које је стизало у Кавају и Валону. Енергична политика Мехмеда (умро 1775) и Махмуда Бушатлије (1779—96) веома је користила свим локалним трговцима и поморцима, иако су неравно њихови стални освајачки ратови прекидали комуникације и угрожавали безбедност. За време великог турског похода на Скадар Португине трупе су опљачкале најбогатије трговце у овој области.¹²² Због сукоба 1788. скадарски трговци нису смели да одлазе за Србију и Македонију.¹²³

У Улцињу је Махмуд покушавао да сагради и неколико великих бродова за рат али и за трговину. У онемогућавању овога посла биле су сложне све конкурентске силе: Дубровник је чак под претњом смртне казне забранио својим мајсторима да оду у Улцињ.¹²⁴

Бокелји су ипак и даље у својим рукама држали извоз робе за Венецију. За четири месеца, од 3. X 1769. до 6. II 1770. било је 18 бокелјских бродова у Драчу и они су само дувана укрцали преко 8500 бала (иначе годишње и 18.000).¹²⁵ Од 1. IX 1776. до 31. VIII 1777. извезли су Бокелји око 250.000 ока вуне.¹²⁶

Млетачки конзул Морања истицао је тада да се из Драча извозе кукуруз, уље, 8000 бала дувана (у рукама фирми Трипковић и Ивановић), вуна, коже, восак, док се увози млетачка роба,

¹¹⁹ Драч, 3.V, 2.IX 1767, № 665; Цариград, 1.XII 1767, 16.III 1768, *fiilza* 213.

¹²⁰ Драч, 12.VIII, 30.X 1767, 11.II 1770, № 665.

¹²¹ DAD, Cons. rog. 189, 18', 175'; Let. di lev. 99, 96; Div. foris 219, 5, 300.

¹²² Скадар, 30.XI 1767, № 144; DAD, Div. foris 210, 239'; Acta turcarum B 21, 4.

¹²³ Драч, 8.II 1788, № 666.

¹²⁴ Драч, 10.XII 1784, № 666; Скадар, 28.II 1785, № 144; DAD, Cons. rog. 186, 55; Cons. rog. 192, 214, 221; Cons. rog. 193, 40', 130; Cons. rog. 197, 87; Let. di lev. 102, 70, 77', 82, 97, 136, 158, 160; Let. di lev. 103, 160; Acta turcarum E 28, 11; B 61, 36; B 115, 36; B 116, 10, 12.

¹²⁵ Драч, 27.II 1770, № 665.

¹²⁶ Вуне 3779 бала са 244.171 ока, кордована 682 бале са 75.096 ока, бравље коже 708 бала са 51.071 ока, грана 77 бала са 4.245 ока, воска 97 бала са 5.667 ока, крзна 30 бала, затим абе и салоница 59 бала са 2.360 комада, 10.400 мерица жита, 2.800 мерица ланеног семена, 54.100 бала дувана, 1.360 барила уља (Драч, 31.VIII 1777, № 665).

пре свега текстил, стакларија, шећер, хартија итд.; Албанија увози млетачке робе за 2,3 милиона гроша (односно 8 милиона лира) а то обавља 20 бродова који имају по 4 пловидбе, преносећи тако укупно око 160 товара робе.¹²⁷ Само вуне стизало је у Венецију око 1772. за укупно 260.000 сребрних дуката.¹²⁸ Године 1784. износио је извоз Скадра и Бојане само на бокељским бродовима, којих је тада било 15, преко 14.100 бала вуне са близу 1300 тона; за два месеца 1792. изнео је товар 6 бродова 250 тона вуне, док је 1797. товар 8 бродова достигао 840 тона вуне.¹²⁹ Трговачки представници из Драча и Скадра су и првих година XIX века извештавали о великом извозу за Венецију, који је у рукама Бокеља.

Домаћи трговци, нарочито из Скадра, Подгорице и Улциња, боравили су крајем XVIII века у Анкони, Трсту, Ријечи, где су примали робу коју су им упућивали трговци-земљаци из завичаја.

¹²⁷ Gio. Antonio Morana, Saggio delli commerciali rapporti dei Veneziani, colle ottomane scale di Durazzo et Albania e con quelle d'Alleppo, Siria e Palestina, Venezia 1816, 37—40, 43, 46, 49.

¹²⁸ G. Campos, Il commercio esterno veneziano, Archivio veneto, V serie, № 37—38, Venezia, 1936, 157, 159, 173.

¹²⁹ Вуна се у нашим крајевима обично мерила на кантар и на врећу. Како је величина ових мера недовољно позната, потребно их је објаснити. Једна врећа је у XVII веку обично имала око 69 ока. (DAD, Div. foris 95, 102'; Исто, 62, 207) или око 225 либри дубровачких (Исто, 107, 216; Исто, 109, 112; Исто, 117, 1'), понекад и 237 либри (Исто, 92, 67), 214 либри (Исто, 101, 235'). Једна врећа је у трговини рачуната са 1,58 кантара (Исто, 78, 193'), 1,54 кантара (Исто, 97, 75; Исто, 70, 252), 1,59 кантара (Исто, 75, 172), 1,5 кантара (Исто, 66, 109') 1,6 кантара (Исто, 63, 220). Године 1646. се рачунало да је 108 кантара и 8 ока равно 68 врећа по 70 ока (Исто, 75, 172), из чега јасно произилази да је кантар тачно 44,0 ока и да врећа садржи 1,59 таквих кантара. С Димитријевић је открио, користећи и делимично објавио један веома драгоцен документ из кога се види да је кантар у трговини обично око 44 ока (С. Димитријевић, Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку, Београд, 1958, 176—179). Неки сељак Новак из Љешка продао је 2 кантара и 25 ока вуне, кантар по 540 аспри и то за укупно 1387 аспри (DAD, Div. foris 97, 255; овај је документ наведен код С. Димитријевића), из чега се лако израчуна да је кантар 43,9 ока. Радосав Јусуфбековица продао је 3,26 кантара, кантар по 600 аспри за укупно 2154 аспри, те је кантар овде 44,1 ока (Исто, 256). Витко из Остраћа продао је 2,19 кантара од по 530 аспри за укупно 1288 аспри (Исто, 257), те је кантар по 44,1 ока. Петар из Носограра продао је 1,36 кантара по 600 аспри за укупно 1090 аспри (Исто, 258), те је кантар 44,1 ока. Стојан Краљевић продао је 1,16 кантара по 550 аспри за укупно 750 аспри (Исто, 259), те је кантар 44,4 ока. Стојан диздаров продао је 7,22 кантара по 600 аспри за укупно 4500 аспри (Исто, 260), те је кантар 44,1 ока. Станко Реценовића продао је 3,13 кантара по 600 аспри за укупно 1980 аспри (Исто, 261), те је кантар 43,5 ока. Митар Мурадбегов продао је 2,33 кантара по 550 аспри за укупно 1488 аспри (Исто, 462), те је кантар 44,4 ока. Поступак је, наравно, следећи (пример наведеног Стојана диздаровог): 7 кантара и 22 оке стаје 4500 аспри а кантар је по 600 аспри, онда 7 кантара стаје 4200 аспри и вишак од 22 оке стаје 300 аспри, односно 1 ока стаје 13,6 аспри; затим се цена кантара дели са ценом једне оке (600:13,6 је 44,1), те кантар има 44,1 оку. Млетачки конзул јавио је писмом од 20.IV 1752. (и прилог од 19.VI 1751) да се македонска вуна продаје на кантар од 44 оке (ASV, Cinque savii, Console Salomisco, № 743); кантар по 44 оке рачуна и било (писмо из Цариграда од 17.VII 1724, filza 177).

Сви су ови градови били напредовали у ово доба. По мишљењу француског дипломате Божура, тада је број становника био следећи: Скопље 6000, Призрен 8000, Драч 6000, Охрид 5000, Улцињ 6000.

Улцињски поморци су обављали највећи део ове трговине између Драча, албанских лука, Бојане, Бара и Улциња са Италијом, Трстом, Ријеком.¹³⁰

На крају XVIII века се међу овим трговцима налазило и појединаца који су уз помоћ Наполеона намеравали да се ослободе турске власти.¹³¹

Тако се у XVIII веку, који је представљао епоху великог успона трговине на Медитерану и Балканском полуострву, снажно развила не само трговачка морнарица Венеције и Дубровника, а нарочито Боке, него и трговачка флота Улциња, исто као што је дошло до успона и издвајања једног горњег слоја у Црној Гори, Србији и свим осталим нашим областима.

Vuk Vinaver:

»NAVIGATION MARITIME D'ULCINJ AU XVIIe SIÈCLE«

R É S U M É

La ville d'Ulcinj sur le Littoral Monténégrin est souvent mentionnée dans l'historiographie yougoslave et européenne comme exemple d'une petite ville mais presque typique des pirates dont les habitants au temps de la domination turque (XVIe—XIXe s.) étaient connus comme corsaires pareillement aux célèbres pirates de l'Afrique du Nord. Les navigateurs d'Ulcinj ont entretenu des relations suivies avec les corsaires de »Barbanija«, dont parlent beaucoup non seulement les documents écrits mais aussi l'actuelle tradition orale à Ulcinj. Cependant au cours du XVIIIe siècle un nombre important de capitaines corsaires passe à la navigation pacifique tandis que d'autres marins protégé par le drapeau turc et par amitié des corsaires africains s'occupent grandement de commerce.

¹³⁰ Неколико примера улцињске трговине. Сали Карапуци путовао је 1797. из Скадра за Трст и Смирну, један Улцињанин је 1799. купио робу коју је из Смирне донео неки ђеновљански брод, Мустафа Хоти пребацио је 1805. за Трст товар вуне, кордована, уља. За недељу дана су 1764. три улцињска брода за Анкону укрцала 4000 бала дувана; 1785. су Улцињани покушали да сами монополизују све жито у области Муракије и Валоне. Неки Мула Хасан Враница из Подгорице купио је 1810. у Дубровнику брод брик за 12.250 гроша.

¹³¹ DAD, Cons. rog. 205, 193, 194'; Acta XVIII, 152/3191, 74, 109. И Пелопонез је очекивао спас од стране Француза. S. Pappas, La mission des Stephanopoli en Grece, L'Hellenisme contemporain, X—2, Athenes, 1956, 153—154.

Aux dernières années du XVIIe siècle dans les eaux adriatiques-ioniennes se renouvelle la navigation des sujets vénitiens de Boka Kotorska et surtout de la ville de Perast. La nouvelle concurrence française appuyée par le consul de France à Durazzo n' avait pas incommodé les habitants de Perast. L' exportation vénitienne des marchandises de Durazzo augmentait brusquement au commencement du XVIIIe siècle. Sur ces entrefaites, cependant, aux premières années du XVIIIe siècle se relève aussi brusquement la navigation d' Ulcinj. Cette ville a souffert pendant la guerre turco-vénitienne (1715—1718), mais après la guerre les marins d' Ulcinj naviguèrent vers Trieste, Ancône, Raguse, Italie du Sud. (Le départ pour Venise à cette époque leur était impossible.)

L' intervalle vers 1720 c' était l' époque de rébellion des pachas scuttarins. Les pachas résidant à Scuttari refusent l' obéissance vis-à-vis de Constantinople et prêtent appui aux navigateurs d' Ulcinj non seulement à titre de corsaires et de soldats mais aussi à titre de marchands et de navigateurs. Les habitants d' Ulcinj jouent à présent un rôle important dans l' émancipation du territoire nord-albanais de Constantinople. Le port Durazzo joue un rôle de plus en plus grand relativement à l' exportation des matières premières balkaniques: au bord de la mer affluent les marchands d' Albanie et d' une partie de Serbie ainsi que les gros marchands greco-«cincari» qui apportent la marchandise de Valachie, la laine de Niš, de Skopje et de Bitolj. Après, vers l' an 1740, les marchands de l' intérieur du pays fréquentent moins le rivage de la mer parce qu'ils commencent à utiliser de nouvelles routes vers Beograd—Zemun et Salonique; alors les nouveaux marchands s' en vont loin en Orient et apportent des marchandises en caravanes.

Quand en Albanie du Nord fut formé le territoire mi-autonome, mi-vassal sous la domination des pachas de famille Bušatlija, la couche féodale de Scuttari et d' autres villes entreprend une suite de mesures aux tendances mercantiles qui atteignent les Ragusins et les Vénitiens et profitent aux habitants d' Ulcinj. C' était surtout Mahmud-pacha (1779—1796) qui avait énergiquement aidé la marine marchande d' Ulcinj. Toutefois, puisque Venise est resté sur l' Adriatique comme principal marché de rachat des matières premières balkaniques et puisque la voie jusqu' à Venise a été fermée aux navigateurs d' Ulcinj, ce furent, par contre, les marins de Boka qui ont joué vers la fin du XVIIIe siècle un rôle très important sur l' étendue de l' Albanie et de la Grèce. Les navigateurs d' Ulcinj ont eu environ 150 navires marchands et ils transportaient les marchandises pour Dalmatie, Trieste, Ancône et ils naviguèrent même jusqu' Alexandrie, Smyrne, Salonique.

L' étude est faite se basant sur des renseignements des consuls vénitiens de Durazzo et de Scuttari, des envoyés de Constantinople, du provéditeur général de Zadar et sur d' autres documents d' Archives de Venise et de Zadar, ainsi que sur la base des actes notariés et des documents diplomatiques d' Archives à Dubrovnik.